

— **Nemar** prema jeziku — jedan pogled na srpsku izdavačku produkciju

“Kada razmišljam o knjigama koje su na ovaj ili onaj način izmenile moj život, shvatam da zapravo ne govorim o knjigama već o rečenicama”, rekao je David Albahari, upitan da za multijezički *Radio Forum* opiše čitalačko iskustvo koje smatra ključnim za svoj lični razvoj. Kako on dalje objašnjava, rečenica “Beli konj nije konj”, koju je pročitao u *Istoriji kineske filozofije* Fung Lu Jana (“Nolit”, 1983) pojasnila mu je značaj reči i moć jezika da imenovanjem preciznije definiše određenu pojavu. Tako, nastavlja Albahari, ni beli konj kratkih nogu ne može biti konj, već samo beli konj kratkih nogu.

Ovaj primer može poslužiti kao polazna tačka za analizu stanja jezičke kulture kada je reč o domaćoj izdavačkoj produkciji, stanja za koje bi se moglo reći da je upravo suprotno brižljivosti prema jeziku koja je evidentna u prethodnom pasusu. Prema nekim istraživanjima, funkcionalna nepismenost u Srbiji dostiže i četrdeset procenata, na televiziji i u štampi sve je više polupismenih novinara, a čak i velike medijske kuće često rade bez lektora. Nemar prema jeziku očigledan je i na domaćoj književnoj sceni, a u ovom tekstu pokušaću da na osnovu književnog uzorka iz prošlogodišnje izdavačke produkcije, kojim su obuhvaćena uglavnom domaća i strana prozna dela, ispitam do koje mere najznačajnije domaće izdavačke kuće brinu za jezički kvalitet svojih izdanja, bilo da je reč o prevodima ili o knjigama na srpskom jeziku.

Među izdavačkim kućama koje se percipiraju kao značajni činioци na domaćoj književnoj i kulturnoj sceni, “najvidljivije” su verovatno “Geopoetika”, “Samizdat B92” i “Arhipelag”, koji je prošle godine poneo nagradu za izdavača godine. Za “Geopoetiku” moglo bi se reći da uglavnom drži solidan nivo i vodi računa o jezičkom kvalitetu svojih naslova. Prevodi Jana Krasnog (*Pohodjenje* Dženi Erpenbek), Spase Ratković (*Pompeji* Maje Lundgren i *Najbolje namere* Ingmara Bergmana), Ljubiše Rajića (*Zamak u Pirinejima* Justejna Gordera) među boljima su prošle godine, a interesantna u tom smislu je i Rajićeva esejistička knjiga *Tekst u vremenu*. Iz dosta šarolike produkcije “Samizdata B92” izdvojila bih i prevod Zlatka Omerbašića (*Linijski kôd* Kristine Tot), koji bi bio još bolji da pored očigledne jezičke veštine povremeno ne pokazuje i znake nemarnosti.

Kada je reč o “Arhipelagu” situacija je nešto složenija, pošto izdanja ove kuće pokazuju iznenađujuću nedoslednost kad je reč o kvalitetu prevoda i lekture. Albaharijev prevod romana *Njeno telo zna* Davida Grosmana je briljantan ali neujednačen, *Prvi drugi dolazak* Alekseja Slapovskog je izveden sasvim solidno (Natalija Nenezić), dok se isto ne može reći i za romane *2017* Olge Slavnikove (Ljubinka Milinčić), *Kamen iz odrona* Marije Barbal (Hristina Vasić) i *Kraj igre* Dušana Mitane (Zdenka Valent-Belić), koji često pate i od lektorskih propusta. Od domaćih autora “Arhipelag” se, između ostalih, može podičiti da objavljuje jezički doteranu prozu Jelene Lengold i Vladislava Bajca, kao i izuzetne eseje Srđana Vučinića o filmu i književnosti.

Kao redak primer izdavačke kuće koja drži konstantno visok nivo jezičke pismenosti izdvaja se “Fabrika knjiga”, koja ima neveliku produkciju ali zato ozbiljno pristupa svakom elementu knjige, od grafičkog dizajna, preko prevoda, do lekture. Rezultati su izuzetni. *Španska nevesta* Ildiko Lovaš izvrсна je u prevodu Arpada Vicka, kao i *Krvava kiša* Majkla Dibdina u prevodu Slobodanke Glišić. Sa srpskog, odnosno hrvatskog govornog područja tu su Branko Vučićević i Viktor Ivančić, za koje bi se moglo reći da čine čuda s jezikom. Od “manjih” izdavača pomenuću i “Lom”, koji je pored nekoliko knjiga u prevodu Flavija Rigonata (Robert Luis Stivenson, Džon Fante, Rejmond Karver) prošle godine reizdao Nabokovljevi roman *Očajanje* u prevodu Davida Albaharija. Tu su i dva novosadska izdavača: “Futura” publikacije sa romanima Marlen Haushofer u odličnom prevodu Relje Dražića (*Mansarda* i *Zid*), i “Mediterran publishing” koji je objavio zanimljivu esejističku knjigu *Grad bez lica* Ljubinka Pušića, posvećenu kulturnom urušavanju Novog Sada.

Trebalo bi se svakako osvrnuti i na zrenjaninsku “Agoru”, u kojoj nailazimo na prihvatljive, ali ne previše ambiciozne prevode, koji retko idu ispod nekog minimalnog standarda ali isto toliko retko oduševljavaju inventivnošću i veštinom. “Agora” poslednjih godina nastoji da pronađe kvalitetne domaće i strane autore i u tome u velikoj meri uspeva, kao što je slučaj sa Doris Lesing, Flenom O’Brajanom, Džonom Bartom, Vladimirom Pištalom, Mirjanom Đurđević, Mirkom Demićem i drugima. Antologija *Savremene američke književnice* u izboru i prevodu Aleksandre Izgarjan, docentkinje na Odseku za anglistiku u Novom Sadu, korektno je prevedena ali bez nekog vidljivijeg rada na jeziku, zbog čega rečenice često zvuče neprecizno i neritmično. Uz korektno prevode romana *Opera na vodi* Džona Barta (Igor Cvijanović) i *Raseljeno lice* Vladimira Vojnovića (Zvezdana Subu) našao se i jedan veoma dobar (*Na reci kod Dve ptice* Flena O’Brajana), čiji je autor Predrag Šaponja. U “Agorinoj” ediciji posvećenoj književnoj teoriji i kritici objavljena je studija *Kratka istorija preobilja* Tihomira Brajovića, koju odlikuje precizan i jasan stil.

“Paideia” dosta varira kada je reč o stilskim i jezičkim vrednostima dela koje objavljuje – uzmimo za primer slab prevod Biljane Golubović (*Izgnanici* Elfride Jelinek), pun iskidanih rečenica i rogobatnih izraza, i odličan prevod romana *Austerlic* V. G. Zebalda, za koji je Spomenka Krajčević dobila nagradu “Miloš N. Đurić” za 2009. godinu – dok “Stubovi kulture”, koji su neko vreme

bili vodeći izdavač, sad pokazuju silaznu tendenciju što se tiče književnih i jezičkih kvaliteta svojih izdanja. Sve lošiji su kriterijumi za domaća izdanja “Stubova”, među kojima su neka katastrofalna, poput knjige *Crtež na dlanu* Ljiljane Dugalić, a većina ostalih u najbolju ruku bi se mogla nazvati osrednjim i neinspirativnim. Uz besmisleni jezičku provokativnost Dunje Radosavljević (*Život posle Amerike, Paprat*), ovaj izdavač je u književni život uveo još nekoliko debitanata, od kojih bi zanimljiva nova imena mogla biti Andrija Matic (*Šaht*) i Dana Todorović (*Tragična sudbina Morica Tota*). Sve manje je prevodne književnosti u ponudi “Stubova kulture”, ali to što se objavljuje i dalje je vrhunskog kvaliteta: prevod romana *Putnik i mesečina* Antala Serba je izvrstan, za šta je zaslužan Arpad Vicko.

Posle izdavačkih kuća koje nose epitet značajnih, zavirićemo i u delatnost onih koje se obično percipiraju kao “komercijalne”. U ovom tekstu ograničiću se na “Lagunu”, IPS i “Mono i Manjanu”. Sa “Laguninom” izdavačkom produkcijom problem je veliki broj izdanja i nedovoljna izdiferenciranost, tako da među njihovim naslovima i ozbiljan čitalac može naći knjigu za sebe, ali je sveukupan kvalitet dosta neujednačen. Među domaćim autorima, koji se sve češće odlučuju da objave svoja dela u ovoj izdavačkoj kući, prisutna je načelna tendencija da se jezik do krajnjih granica pojednostavljuje, tako da to često vodi u banalizaciju, što je prisutno u romanima Igora Marojevića, Vuleta Žurića i (u najmanjoj meri) Zvonka Karanovića. Dve “Lagunine” knjige kod kojih bi se moglo pozdraviti vladanje jezičkom materijom su nedavno objavljeni roman Sretena Ugričića *Neznanom junaku*, u kom jezik ima izrazito povlašćenu ulogu, čak je tekst i grafički diferenciran na dva pisma, ćirilčno i latinično, i zbirka priča *Moralni poremećaj* Margaret Atvud, u tečnom i živom prevodu Aleksandre Čabraja. Kvalitet prevoda može biti i u njegovoj neprimetnosti, kada posle stranice ili dve zaboravimo da čitamo prevod, već dobijemo osećaj da imamo pred sobom originalno delo. U slučaju Margaret Atvud pokazuje se da, kao kod Karvera ili Selindžera, jednostavnost ume da zavede prevodioca da se povodi za prvim rešenjima. Pisati jednostavno a dobro je velika veština, a u prevodu Aleksandre Čabraja ta veština ostaje sačuvana.

Na osnovu dva udarna naslova iz ponude “IPS-Prosvete” moglo bi se zaključiti da ovaj izdavač mnogo više polaže na marketing i dizajn nego što brine o jezičkom kvalitetu svojih izdanja. *Tužbalica o gladi* nobelovca Le Kleziona u prevodu Ljiljane Prošić Kraković neprecizan je tekst pun grešaka, pravopisnih i slovnih (za šta krivicu snosi i lektor, koji je takođe potpisan), stilski takođe dosta nemaran. Kao što je Zoran Paunović ukazao u tekstu “Dugo umiranje Greama Grina” (*Mostovi* 143–144), jednom objavljen prevod, bio on dobar ili loš, najčešće zatvara mogućnost da se na istom jeziku u dogledno vreme pojavi novi prevod iste knjige, što dovoljno objašnjava o kakvoj vrsti odgovornosti je reč. Kada se na jedno tržište uvodi do tada sasvim nepoznat pisac, uz to i nobelovac, za taj posao se moraju angažovati najbolji prevodioci. Slična je stvar i sa romanom *Humboltov dar* još jednog nobelovca Sola Beloua, koji je Dušan Popović preveo brljavo, očigledno se ne trudeći mnogo da pronađe najbolje rešenje, što dovodi do toga da je prevod, čak i kad je korektan, jezički siromašan.

Izdanja “Mono i Manjane”, s druge strane, predstavljaju prijatno iznenađenje, bar kada je o jezičkoj pedantnosti reč. Nema slovnih i pravopisnih grešaka u njihovim izdanjima, neki prevodi su sasvim solidni (*Oči uragana* Berte Sera Mansanares, prevod Danijela Pejčić), drugi čak odlični, kao u slučaju kratkog romana *Ovo stvarno liči na raj* Džona Čivera, za koji je bio zadužen Zoran Paunović.

Iz ovog pregleda možemo zaključiti da, kao i u većini drugih kulturnih oblasti u Srbiji, kvalitet još uvek stoji na strani ličnog entuzijazma (za koji se ponekad čudimo da uopšte još postoji), a ne javlja se kao rezultat sistematičnog zalaganja institucija koje bi trebalo da sprovode kulturnu politiku. Po logici stvari, najveća odgovornost u samom izdavačkom poslu pada na urednike. Promocija i samopromocija postale su važnije od stvarnog kvaliteta, ali nijedna kuća ne bi trebalo da se smatra značajnom ako radi sa osrednjim ili lošim prevodiocima i aljkavim lektorima. Dosta često se dešava da izdavači iz manjih sredina sa više truda opremaju svoje knjige nego njihove beogradske kolege, pažljivije ih lektorišu ili biraju naslove kojima široka komunikativnost nije obavezno najvažnija osobina. Takav je slučaj sa izdavačkim kućama “Gradac” iz Čačka, Gradskom narodnom bibliotekom “Žarko Zrenjanin” iz Zrenjanina, Bibliotekom “Svetozar Marković” iz Zaječara ili kraljevačkom “Poveljom”, koji su prošle godine imali niz vrednih izdanja.

Razmišljanja i sudovi izneti u ovom tekstu dotiču se knjiga sa kojima sam se susrela pišući proteklih devet meseci književnu kritiku za “Danas”. Iako nisam profesionalni prevodilac niti lektor, smatram da je za procenu jezičkog kvaliteta književnog teksta najbitnije poznavanje sopstvenog jezika. Čitajući veliki broj tekstova prošle godine, došla sam do zaključka da je, pored podrazumevanog poznavanja oba jezika, za prevođenje potrebna i određena strast, kreativnost, kao i hrabrost da se ne prevodi bukvalno i na prvu loptu, već da se rečenica proživi, shvati, i onda razbije na sastavne delove i ponovo stvori u drugom jezičkom sistemu. Upotreba žargona i uličnog govora pri tom je posebno osetljivo područje, u čemu bi trebalo naći pravu meru uz koju će tekst biti prepoznatljiv savremenim čitaocima, ali neće zastariti već iduće sezone kao što je sa žargonom često slučaj.

Na kraju bih želela da skrenem pažnju da ovaj osvrt ne pretenduje da bude sveobuhvatni pregled godišnje izdavačke produkcije: za tako nešto bi bilo potrebno preduzeti opsežna istraživanja kojih bi morala da se prihvati neka institucija koja se bavi jezičkom kulturom. Poznati problemi u prevodilačkom poslu – prekratki rokovi i sramno niski honorari za prevodioce i lektore ovde mogu biti samo usputno pomenuti, a strategije za borbu i promenu postojećeg stanja ostaju zadatak strukovnih udruženja i državnih institucija.

Tijana Spasić diplomirala je na grupi za Opštu književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu, radila kao novinarka u redakcijama za kulturu *Blica* i *Danasa*, saradivala sa raznim književnim i pozorišnim časopisima, kao i sa Trećim programom Radio Beograda, prevodila prozu sa engleskog jezika za *Beogradski književni časopis*. Uređuje i vodi književni program u Centru za kulturu i debatu *Grad* u Beogradu.

